

LEKTORI VÉLEMÉNY

„Komplex, integrált szemléletű ifjúságpolitikai fejlesztések szakmai módszertani megalapozása” projekt (TÁMOP-7.2.1-11K-2012-0004) „Egészségfejlesztési és univerzális drogmegelőzés” pillér

valamint

AJÁNLÁS 9. és 11. évfolyamok iskolai egészségfejlesztő – univerzális drogprevenció programjainak 2014 – 2020 közötti fejlesztéspolitikai irányaira

című anyagokról

Az alábbi lektori vélemény a KCKT felkérésére készült a címben megjelölt és hozzám eljuttatott két anyag alapján. Bár a felkérés értelmében a kutatás módszertanáról, lebonyolításáról is véleményt kellene írnom, ezt a két anyag nem teszi lehetővé, mert erre vonatkozóan semmilyen információt nem tartalmaz. Ezért véleményem csak a kapott anyagokban leírtakra korlátozódik.

A rövidebb anyag a „Kutatási jelentés” címet viseli, de *nem tartalmaz semmi olyan elemi információt, amit egy kutatási jelentésben egy kutatás módszertanával kapcsolatban ismertetni kell.* Egy lábjegyzet utal ugyan arra, hogy a minta, mintavétel leírása külön dokumentumban megtalálható, de sem a dokumentum, sem pedig a forrás nincs megnevezve. Egy kutatásai jelentésnek része kell, hogy legyen a módszertan bemutatása. Elfogadható megoldás lenne az, hogy ezt egy másik, külön anyagban közlik a szerzők, de az minden hivatkozási szabálynak ellent mond, hogy ennek a *konkrét forrását nem közlik.* Ha létezik is egy külön módszertani anyag, a kutatási jelentésben alapvető módszertani paramétereket (minta nagyság, mintavétel, reprezentativitás, válaszmegtagadók aránya, kérdezés lebonyolításának módja stb.) mindenképpen közölni kellett volna. Enélkül *az eredmények nem értelmezhetőek.* Sajnos a mintára vonatkozó információkat a másik anyag sem közöl. Így nem csak az nem derül ki az elolvasott 262 oldalból, hogy hány embert kérdeztek meg, kire reprezentatív a minta (így nem tudjuk mennyire relevánsak az eredmények), hanem *azt sem tudjuk meg egyértelműen, hogy milyen évfolyamokat kérdeztek meg.* Bár többnyire úgy tűnik, hogy 9-11. vagy 9 és 11 (?) évfolyamokra terjedt ki a kutatás, időnként fiatalabb évfolyamokra is történik utalás.

„Kutatási jelentés” tanulmány

A kutatási jelentés a kutatás céljának rövid bemutatásával kezdődik. A leírt célok feltehetően a teljes program céljainak csak egy részét képezik, mert a mellékelt kérdőív ennél sokkal több kutatási cél megfogalmazását tenné lehetővé.

Szokatlan módon, a kutatási jelentés az általános összefüggések ismertetésével folytatódik. A szakmai anyagok szokásos felépítése: cél, módszerek, eredmények, következtetések/értelmezés. Ebben az esetben az a benyomásunk, hogy *a kutatási*

jelentés eleje - közepe hiányzik és rögtön az összefüggések bemutatásával kezdők, aminek valahol az anyag második felében kellene elhelyezkedni.

Az Általános összefüggések címszó alatt különböző összefüggéseket kapcsolatokat sorolnak fel. Nem tudjuk meg, hogy milyen kapcsolatot miért vizsgáltak és nem definiálják azokat a változókat, amik között az összefüggéseket vizsgálták. Így nem derül ki, mit tekintenek drogfogyasztásnak, mi a dohányzás, nem derül ki hogyan mérték a lelkiismeretességet, nárcisztikus életcélokat, spiritualitást és sorolhatnánk a végtelenségig a definiálatlan változókat. Különösen zavarónak tartom az „alkoholizálás” fogalom használatát. A szó negatív jelentése arra utal, hogy itt egy problémásabb, mértéktelenebb alkoholfogyasztási formát néztek, bár a szakirodalom azt sem nevezi alkoholizálásnak. Ha így van, akkor le kellett volna írni, hogy ezt hogyan határozták meg. Ha azonban az alkoholfogyasztás minden formáját idesoroltak, azt súlyos hibának tartom ilyen pejoratív kifejezéssel illetni. A kérdőívben természetesen szerepelnek olyan kérdések, amelyekből a vizsgált változók képezhetők lennének, de egy szakmai anyagban, kutatási jelentésben le kell írni, hogy mit hogyan mértek, milyen kérdésből milyen változókat képeztek. Sajnos az erre vonatkozó információkat a bővebb anyagból sem tudjuk meg. Összességében ez a fejezet egy minden koncepciót nélkülöző felsorolása nem definiált változók közötti összefüggéseknek.

A „Rizikófaktorok összesített hatásereőssége” című fejezetben le kellett volna írni, hogyan készültek a faktorok, indexek stb. Itt és a kutatási jelentés egészében is egészen súlyos hiányosságnak tartom azt, hogy egyetlen statisztikai adat, mutató nem található benne. A szerzők úgy írnak különböző változók közötti kapcsolatokról, hogy egyetlen kapcsolati erősséget mérő mutatót, egyetlen szignifikancia mutatót, egyetlen megbízhatósági mutatót, egyetlen arányszámot sem közölnek. Bár ezeket egy kutatási jelentésnek tartalmaznia kellene, az sem lehet magyarázat, hogy a bővebb anyagban megtalálhatóak, mert sajnos ezek ott sincsenek megfelelő módon közölve.

A következő fejezet az iskolatípus és régió szerinti adatokat mutatja be nemenként. Sajnos adatokkal itt sem tudunk megismerni, a szerzők szövegesen leírják, hogy mit látnak az általuk ismert adatokban. A fejezetből elsősorban a gyakran pongyola, szakszerűtlen megfogalmazást emelném ki. Mit jelent az, hogy „intenzívebb a szerek élvezete”, mekkora a „nem olyan nagy” eltérés, mi az a „kiemelten szignifikáns”. Hogy nő meg a szerek fogyasztása 9. osztályra, ha csak a 9-11. osztályt vizsgálták? Vagy mást is vizsgáltak? A regionális elemzéshez már végképp elengedhetetlen lenne, hogy valamit tudjunk a minta nagyságáról, mert csak akkor lehetne eldönteni, hogy van-e értelme egyáltalán a kábítószerre vonatkozó adatok regionális bontásának. Legalább itt egy szignifikancia mutatót közölni kellene.

A következő fejezet a klaszterelemzés eredményeit mutatja be. Nem egészen világos mit csináltak. Sajnos az a benyomásom, hogy az anyag írója sem teljesen érti, mi történt az elemzés során, vagy nem célja az, hogy az olvasó megértse. Módszertani könyvekből vagy más szakmai anyagokból megtudható, hogyan szokás a klaszter és faktorelemzések eredményeit bemutatni. Találunk egy táblázatot, ami a változók hosszú és rövid nevét mutatja be, de nem tudni, hogy ezzel a közléssel mi a céljuk a szerzőknek, milyen többlet információt gondolnak az olvasóval megosztani. Itt a faktorok és klaszterek összetételét kellett volna bemutatni, adatokkal, statisztikákkal. A fejezetben nem követhető, mi történt,

és az eredmények sem értelmezhetőek. Mit jelent az, hogy a „legtipikusabb életkoron átívelő 10 klaszter? És mik ezek a klaszterek? Csak annyit tudunk róluk, hogy k32, k33 stb. Nehéz kitalálni az olvasónak, hogy mik lehetnek a protektív és mik a rizikó típust képviselők jellemzői, ha csak a klaszterekhez rendelt számokat ismerjük. *Az elemzésnek ez a része (7-11. oldal) követhetetlen.* A 11. oldalon találunk először információt arról, hogy az eddig számmal jelölt faktorok milyen csoportokat fednek. Ezt valahol korábban, táblázatban foglalva, számszerűsítve kellett volna bemutatni.

A következőkben egy regresszió modellel ismerkedhetünk meg. Itt is hiányzik a függő és független változók definiálása (mi az a deviancia változó pl.), mit jelent a környezeti modell, hogyan mérték az extravenziót stb.

A regresszió elemzésnek is *létezik szakmailag szokásos közlési módja*, esélyhányados, szignifikancia, magyarázó erő stb., erre számos statisztikai mutató létezik, de *sajnos ezek közül semmit nem találunk az anyagban.* Található egy táblázat a 14. oldalon, de ennek nincs címe, csak kitalálhatjuk, hogy mit tartalmaz (de ezt nem az olvasónak kell). Egyetlen örömmünk, hogy az elolvasott 262 oldalból, itt találunk egy adatot, ami alapján azt feltételezhetjük, hogy 3716 diákot biztosan megkérdeztek. Némiképp zavarba hozza azonban az olvasót, hogy itt 5. osztályosokra vonatkozó adatokat is látunk, akikről eddig nem volt szó.

A 15. oldalon olvashatunk néhány sort rajzi jegyek elemzéséről. Nem tudjuk kik rajzoltak, mit és miért, így a leírtakat sem lehet értelmezni.

A Konklúziók címet viselő fejezet sajnos *tovább folytatja az eddigi pontatlanságokat, definiálatlanságokat.* Nem tudjuk mi az az univerzális rizikófaktor, mit tekintenek deviáns magatartásnak stb. Mivel az előző oldalakon leírtak semmilyen konkrétummal nem lettek alátámasztva, így nehéz eldönteni, hogy a kutatás eredményeiből valóban az itt szereplő következtetéseket lehet-e levonni.

Összességében a kutatási jelentés *nem felel meg a kutatási jelentésekkel szembeni szakmai követelményeknek.* Alapvető módszertani információk hiányoznak belőle. Az eredmények bemutatása nem megfelelő, nélkülöz minden szakmaiságot. Ennek alapján a levont következtetések helyessége nem ellenőrizhető.

„Ajánlás” tanulmány

A bővebb terjedelmű, Ajánlás címet viselő anyag a szakpolitikai terület bemutatásával kezdődik. A 2. és 3. fejezet célja korábbi kutatások és a vonatkozó szakirodalom bemutatása. **Teljességgel etikátlan, szakszerűtlen és elfogadhatatlan, hogy az anyag úgy hivatkozik adatokra, szerzőkre, eredményekre, hogy egyetlen forrásmegjelölés, hivatkozás nem található benne.** Egyetem első évfolyamán megtanítjuk a diákoknak, hogy a forrásmegjelölés nélküli anyag plágium, és mint ilyen még házi dolgozatnak sem fogadható el. Szakemberek által készített, szakmai anyagban ez végképp nem megengedhető.

A 3. fejezet közöl néhány grafikont, amely az IEUD kutatásból származó főbb prevalencia értékeket mutatja be, de *sajnos ebből az anyagból sem tudunk meg semmit a kutatás módszereiről, mintájáról, reprezentativitásról, visszautasítási arányról stb.*

A 4. fejezetben kezdődik a kutatási eredmények bemutatása. A fejezet második mondatából az derül ki, hogy „az adatok részletes értelmezéséhez a Kutatási jelentést szükséges elemezni. Az egyes konkrét kérdések és magának a kérdőívnek a bemutatása ott történik.” Sajnos az általam olvasott kutatási jelentésben ez *nem történik meg. Egy tanulmánynak egyébként önmagában is érthetőnek kell lenni, nem várható el az olvasótól, hogy a megértéshez más tanulmányokat elemezzen. Így ebben az anyagban sem derül ki, mit miért mértek és hogyan.* Egy szakmai anyagban mindig be kell mutatni milyen függő és független változókat vizsgálunk és ezeket miből képeztük.

Az eredmények bemutatása meglehetősen szokatlan formában történik. Először megismerkedünk a 9. évfolyamos fiúkra vonatkozó grafikonokkal, utána a 11. évfolyamos fiúkkal, majd ugyanilyen sorrendben a lányokkal, majd általános összefüggések címszó alatt a grafikonokban korábban megismert változók közötti kapcsolatok erősségével ismerkedhetünk meg, végül táblázatos formában is közölnek olyan adatokat, amiket már korábban a grafikonokból megismertünk. *Teljesen érthetetlen mi volt a cél ezzel a közlési móddal az oldalszám növelésén túl. Két változó kapcsolatának vizsgálatokor egyszerre mutatjuk be az összes olyan információt, ami ezt a kapcsolatot vizsgálja.* Tehát nem leírjuk a grafikont és elmondjuk, hogy kapcsolat van a két változó között, majd 50 oldallal később leírjuk, hogy a kapcsolat szignifikáns-e. Az is érthetetlen, miért választják szét a szerzők a két évfolyamot (változatlanul homályban marad, hány évfolyamot kérdeztek meg) különösen, ha az évfolyamok közötti változások is a vizsgálat tárgyát képezik.

A szokatlan és a követhetőséget nehezítő szerkezeten kívül ennek az anyagnak az egyik fő problémája a grafikonos ábrázolás.

A grafikon címéből egyértelműen tudnunk kell, mit mutat a grafikon. Nem tekinthető címnek az, hogy „kötődés anya”, „anya elkerülés” „fontosság” „hasznos szokás” „szex” „Köt_apa”, „anyaszor” stb. *A nagyszámú grafikon között alig találunk olyant, amiből egyértelműen kiderül, hogy mit mutat.* A függőleges és vízszintes tengely feliratának is egyértelműnek kell lenni, és abból az olvasónak tudni kell, mit mutat az adat. A vízszintes tengely felirata többnyire világos, de itt is találunk olyant (62. ábra) ahol a vízszintes tengelynek nincs felirata, és a szerzők a szövegben írják le, hogy „a második jelölőpontnál vannak a gimnazisták értékei”. Ilyennel hosszú szakmai pályafutásom alatt még soha nem találkoztam!

A függőleges tengely értékeiről általában nem tudjuk, mit mutatnak. Többnyire sejtjük, hogy valamilyen indexet, skálát képezték a szerzők, de ezeket le kéne írni, legalább annyit mindenképpen, hogy az a jó, ha az érték nagyobb, vagy az, ha alacsonyabb. Végképp zavarba jövünk, ha azt próbáljuk megfejteni, mit jelent az 1,5 vagy 2,5 érték a „jelenleg dohányzol-e” típusú grafikonoknál, vagy a „legalább egy cigaretta elszívása”, vagy „előfordult-e már, hogy annyit ittal, hogy be is rúgtál” típusú grafikonoknál. Különösen nehéz a 35. ábra megfejtése. Itt azt a kiegészítő információt kapjuk, hogy „a kannabisz kipróbálása (0= nem, magasabb érték = igen)”. De akkor hogyan értelmezzük a különböző értékeket mutató oszlopokat: nagyon igen és kicsit igen? És hol látjuk azokat, akik nem

próbálták ki a kannabiszt, ha a függőleges tengely 0-val kezdődik? Hasonló problémával szembesülünk a 36. ábránál, amely az egyéb illegális szert fogyasztókra vonatkozó adatot mutat be. További nehézséget okoz annak megfejtése, hogy ez az információ honnan származik. A mellékelt kérdőív ugyanis csak kábítószerre általában kérdez rá, és nem kérdez szerenként fogyasztást. Tehát vagy nem a megfelelő kérdőív került be a mellékletbe, vagy valamilyen más forrásból származnak ezek az adatok.

Mivel számszerű adatokkal ebben a szövegben sem nagyon találkozunk, *legalább a grafikonokba be kellett volna írni az értékeket*. A grafikonok nem csak tartalmilag nem megfelelőek, hanem *kinézetre is olyanok, mintha a készítőjük csak most ismerkedne a grafikon szerkesztés technikájával és ennek az ismerkedésnek még csak az elején tartana*. Különösen nehezen érthető, hogy diszkrét változókat (gimnázium, szakközépiskola, szakiskola) miért kötnek össze folyamatos vonallal, vagy miért olyan aránytalanul kicsi a lényegi információt közlő ábra a címhez és a jelmagyarázathoz képest. Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy az adatok ily szokatlan bemutatása (külön évfolyamok, külön fiúk, külön lányok) szintén grafikon szerkesztési problémára vezethető vissza.

A grafikonok közötti szövegben olvashatunk megállapításokat a grafikonok tartalmára vonatkozóan. Mivel *számokat nem ismerünk, és gyakran a mutatók tartalmát sem tudjuk, a kapcsolatok szorosságát mutató adatokat pedig csak sokkal később ismerhetjük meg, ezért a következtetések helyességét nem lehet eldönteni*. Ettől függetlenül is gyakran találkozunk *érthetetlen mondatokkal* pl. „Akik dohányoznak, azok több cigarettát szívnak el, mint azok a társaik, akik érettségit adó iskolatípusba járnak” (36. oldal) Ez vajon mit jelent? De találkozunk megalapozatlan állításokkal is, mint pl: „szakiskolákba nem ritkán jobb híján, vagy kötelezettségből adódóan járnak a kilencedikesek” (56. oldal). Van erre bármi bizonyíték, vagy csak a szerzők előítélete fejeződik ki a mondatban? Vagy miért tekintjük deviáns szituációnak a szórakozóhelyeket, házibulikát, nyilvános tereken való cél nélküli tartózkodást? (57. oldal). Ha így is gondolják a szerzők, mindenképpen meg kéne magyarázni, hogy mindenféle szakirodalmi értelmezéstől eltérően *miért tartják deviánsnak a szórakozóhelyek, házibulik látogatását*.

77. oldalon meglepetésként olvasunk arról, hogy „a lányok a legális szerek illegális felhasználását vizsgálva veszélyeztetettebbek”. Nem csak az a meglepő, hogy ez a meghatározás eddig nem volt ismert a szakirodalomban (talán abúzusra, visszaélésre gondoltak a szerzők), de a gyógyszerhasználat sem a kérdőívben nem szerepel, sem pedig a megelőző 76 oldalon nem találunk erre vonatkozó utalást. Ha a megállapítás más anyagból származik, akkor hivatkozni kéne rá.

A 4.1. fejezet általános összefüggések című részével kapcsolatosan ugyanazok a problémák merülnek fel, mint amiket a Jelentés tanulmány kapcsán leírtam. Ezeket egyrészt *a grafikonokkal együtt kellett volna bemutatni, másrészt elfogadhatatlannak tartom, hogy semmilyen, a kapcsolatok szorosságát jelző mutatót nem közölnek*. Ahogy eddig sem, a szerzők *ebben a fejezetben sem definiálják azokat a változókat, amelyek között a kapcsolatokat vizsgálják* (pl. spiritualitás, Big Five, materiális életcélok, alkoholizálás stb).

4.2. fejezetben az olvasó örömmel látja, hogy egy kvantitatív kutatás eredményeit bemutató tanulmány 81. oldalán végre számokkal is találkozik. Örömmel értelemesen

mérsékli, hogy *nem tudjuk, hogyan lettek ezek a számok, milyen statisztikai elemzések eredményeit olvashatjuk a sorok között.* A 82. oldaltól kezdődően táblázatokat is találunk. Amit a grafikonokkal kapcsolatban elmondtunk, azt a táblázatokkal kapcsolatban is el kell mondanunk: *a táblázatnak önmagában érthetőnek kell lenni, kell legyen olyan címe, amiből megtudjuk, mit tartalmaz a táblázat, mit mutatnak a számok amiket a táblázat közöl, kell legyen benne összesen adat és kell legyen benne elemszám.* Ezen alapinformációk nélkül *a táblázatok sajnos értelmezhetetlenek.* Az sem árt, ha a táblázatot megelőző szövegben utalunk arra, hogy miért közöljük a táblázatokat és mit akarunk velük elmondani. Gyanítható, hogy a táblázatok bizonyos esetekben a korábban már bőségesen bemutatott grafikonok számszerű megisméltelése, de ezt nem az olvasónak kell megtippelni. Ha jól tippeltünk és valóban részben a grafikonok adatait ismétlik a táblázatok, akkor valami magyarázat kéne arra, hogy miért ismételik meg a grafikonokban szereplő információkat. Ha a táblázatok nem a grafikonokat ismétlik, akkor le kéne írni, hogy mi újat mondanak a korábbiakhoz képest.

A 85. oldaltól kezdődően régió és településtípus szerinti adatokat találunk, immár az 5. és 7. osztályosokra vonatkozóan is (ez egyre inkább meggyőzi az olvasót arról, hogy ők is részét képezték a mintának). Némi fantáziával az olvasó ki tudja találni mit jelentenek az adatok a táblázatokban, de ezt egyrészt nem az olvasó képzelőerejére kéne bízni, másrészt *vannak szakmailag elfogadott és megszokott formái annak, hogy fogyasztásra vonatkozó adatokat hogyan kell közölni.* Nem ártott volna ezeket alkalmazni, mert akkor az eredmények érthetőek, értelmezhetőek lennének, sőt össze is lehetne hasonlítani őket más kutatások eredményeivel.

91. oldaltól kezdődik a klaszterelemzés és faktorelemzés bemutatása. Amint ezt a Jelentés kapcsán is leírtam, az ilyen elemzéseknek *van szakmailag elfogadott és elvárt közlési formája, amely során az elemzés fontosabb paramétereit statisztikai mutatóit ismertetni kell.* A klaszterek bemutatásának nem a grafikon a szokásos módja, ahogy ezt a szerzők a 107-120. oldal között teszik. Ebben a fejezetben is megtaláljuk a jelentésből már ismert táblázatot, amely a változókat sorolja fel, de más információt nem kapunk. Megtudjuk, hogy 10 klasztert különítettek el az elemzés során. Ezeket beszámolták a szerzők (k31...k40), de a 95. oldalig a szerzők által adott számokon kívül semmit nem tudunk meg a klaszterekről, így az addig leírt összefüggések nem értelmezhetőek.

A 96.-98 oldalon a konklúziókat olvashatjuk. Ezek helytállóságát akkor tudnánk eldönteni, ha a kutatás és a statisztikai elemzések módszertani paramétereit ismernénk. A következtetések elképzelhetőek.

Ebben a fejezetben is megjelennek olyan fogalmi problémák, amelyekkel az anyagban már korábban találkoztunk (deviáns szórakozóhelyek, alkoholizálás, gyógyszerek illegális használata stb). A 97. oldal végén a megfogalmazás azt sugallja, hogy a szerzők azonosítják a szerfogyasztást az addikcióval. Ezt tekinthetnénk egyszerűen stílusbeli problémának, gondatlan fogalmazásnak, de ezek a megfogalmazások *olyan koncepcionális megfontolásokra is utalhatnak, amelyeknek komoly és súlyos társadalompolitikai következményei lehetnek.*

Az Ajánlás második része (121. oldaltól kezdődően) jogszabályokat, tanterveket elemez, és prevenció programokat tekint át korábbi kutatások és jelenleg rendelkezésre álló

információk alapján. Ezen a területen nem tartom magam kompetensnek, így ezekről véleményt nem készítek.

Összességében a KCKT-től megkapott két anyag alapján az elvégzett kutatás módszertanát, lebonyolítását nem tudom megítélni, erre vonatkozó információk nem állnak rendelkezésemre. A két tanulmány arra ad lehetőséget, hogy a kutatás eredményeinek közléséről mondjak véleményt. Ennek alapján az a benyomásom alakult ki, hogy *a szerzők sem kutatási eredmények bemutatásában, sem szakmai tanulmány készítésében nem rendelkeznek megfelelő tapasztalattal, ismerettel. A tanulmányokból hiányoznak a kutatásra vonatkozó alapvető paraméterek, hiányzik a vizsgált változók definiálása, hiányzik a statisztikai módszerek és mutatók bemutatása, hiányoznak a szakirodalmi hivatkozások. Ennek alapján a következtetések helytállóságáról sem lehet meggyőződni.*

Kifejezetten szomorúnak tartom, hogy szakmai szempontokat ilyen mértékben figyelmen kívül hagyó anyagok készülnek, mert ezek hozzájárulhatnak a Magyarországon csak rövid múlttal rendelkező epidemiológiai kutatások elhiteltelenedéséhez.